

ON TRANSLATING BIBLICAL TEXTS

Ana Catană-Spenchiu, Scientific Researcher, PhD, "Al. Ioan Cuza" University of Iași

Abstract: This survey focuses on the Biblical translation; this is a field of study, both theoretical and practical, which was founded on the textual tradition of the Holy Bible and the first ideas articulated by the old translators. In the first part of this paper I approached theoretically various models and theories of translation, both past and present, and I focused on identifying the fundamental principles and methods used in the Biblical translation field. The second part is an applied analysis in which I aimed at briefly exposing.

Keywords: Bible, translation, notes, borrowing, text.

1. Obiectul acestui studiu îl constituie traducerea textului biblic. În prima parte a acestei lucrări am vizat o abordare teoretică a principalelor concepții asupra traducerii și am identificat principiile și metodele de traducere fundamentale în traductologia biblică. În ultima parte am vizat, pe scurt, procedeele de traducere non-literale: adaptarea, parafrizarea, interpolarea, omisiunea, precum și procedee literale: calculul și împrumutul lingvistic.

2. Există în opinia lui Eugene A. Nida anumite probleme specifice domeniului biblic, și anume: diferența cronologică între textele actuale și perioada realizării *Bibliei*, de altfel foarte îndepărtată în timp, diferența culturală între situația actuală și contextul vechi al *Bibliei*, natura dovezilor documentare, care de multe ori sunt lacunare, în privința punctuației sau a segmentării cuvintelor, problema divizării în capitole și versete în cazul textului biblic, care de multe ori, fiind realizată în mod arbitrar, conducea la sensuri obscure, diferitele interpretări teologice, care în multe cazuri au distorsionat mesajul original (Nida, 1964: 5). Nida se oprește, asemenea multor teoreticieni ai domeniului traducerii, asupra unor controverse specifice. Fără a avea o rezolvare parțială sau totală, două probleme par a rămâne în discuție, care sunt redată prin opoziția între traducerea literală vs. traducerea liberă și prin preferința pentru formă (expresie) vs. conținut. (Nida, 1964: 22).

În lucrarea consacrată lui Juan Luis Vives și intitulată *Vives y la problema de la traducción*, Eugenio Coseriu¹ readuce în actualitate teoria acestui important cărturar și traducător din Renașterea spaniolă, deoarece această teorie este printre primele care nu se limitează la formularea de norme și principii generale ale traducerii sau la justificarea unor metode de traducere, ci semnaleză, formulează și dezvoltă problematica traducerii împreună cu practica traducerii (Coseriu, 1977: 86). Cunoscutul lingvist de origine română prezintă cele trei tipuri de traducere identificate de Vives în funcție de tipologia textuală: „se trata también de tres tipos diferentes de textos, que ya de por sí exigen un tipo determinado de traducción: a) textos en los que el qué de lo dicho predomina y, por lo tanto, es también lo que importa en la traducción; b) textos en los que el cómo de lo dicho es especialmente importante y debe mantenerse, y c) textos en los que también el cómo pertenece, precisamente, al qué de lo

¹ Informațiile incluse în acest articol despre teoria coseriană asupra traducerii sunt dezvoltate într-o analiză detaliată în (Ana Catană-Spenchiu) *Eugenio Coseriu și dezvoltarea fenomenului traductologic*, în revista „Transilvania”, nr. 7. Editura Centrului Cultural Interetnic Transilvania, Sibiu, 2012, pp. 87-93.

dicho y debe, por consiguiente, mantenerse al traducir, si se quiere conservar el «sentido del texto» («sensu servato») (Coseriu, 1977: 89-90). În domeniul traducerii textului biblic, Coseriu făcea observații asupra considerațiilor lui Vives cu privire la procesul traducerii Sfintei Scripturi. Deoarece este un text dificil de interpretat și în același timp important, traducătorul „no debería emitir ningún juicio personal y debería, más bien, dejar al lector la interpretación, mediante una traducción literal.” (Coseriu, 1977: 98). În această direcție, Eugene A. Nida aduce în discuție trei factori care determină apariția diferitelor tipuri de traducere, și anume: natura mesajului, scopul autorului și traducătorului, tipul de audiență (Nida, 1964: 156). Nida discută despre trei tipuri de traducere cu aplicație la textul biblic, după cum urmează: traducerea literală, caracterizată de diferite grade de literalitate, care de cele mai multe ori „distorsionează faptele limbii în loc să le descopere”; traducerea ideii generale, „bazată de cele mai multe ori pe ideea generală a traducătorului” și care „reflectă o interpretare personală”, iar cel de al treilea tip de traducere este cel bazat pe echivalentul cel mai apropiat, o traducere „care reprezintă un teren de mijloc între două extreme: a traducerii literale și a traducerii ideii generale, ... creat pentru a evita literalisme stranii, pe de o parte și interpretări nejustificate, pe de altă parte” (Nida, 1961: 11-12).

Eugenio Coseriu constată două faze succesive ale traducerii, și anume, o primă fază, semasiologică, care prezintă un prim moment de înțelegere a ceea ce desemnează textul original și o fază secundară, onomasiologică, care se prezintă în cadrul propriu-zis al procesului de traducere în care traducătorul se află în situația de a identifica semnificații în limba de sosire și care, în același timp, desemnează același lucru. Coseriu face observația că, dacă, pe de o parte în cazul fazei semasiologice, traducătorul interpretează textul prin înțelegerea acestuia, pe de altă parte, în faza onomasiologică, traducătorul produce textul, dar cu mențiunea că acesta are deja un conținut stabilit (Coseriu, 1985: 223). În accepția lui Eugene A. Nida, procedurile tehnice ale fenomenului traductologic constau în trei faze și anume: „1. analiza limbilor respective, sursa și receptorul; 2. studiul atent al textului limbii-sursă; și 3. determinarea celui mai apropiat echivalent.” În prima dintre aceste faze Nida consideră că traducătorul ar trebui să aibă în vedere cunoașterea structurilor lingvistice a celor două limbi, să fie familiarizat cu sensul structurilor sintactice, zonă „în care traducătorii își arată slăbiciunea de cele mai multe ori”, trebuie să aibă o înțelegere completă a elementelor lexicale, și să fie sensibil și capabil să producă un stil asemănător. Cea de a doua dintre etapele indicate de Nida prezintă mai multe faze de analiză semantică: identificarea trăsăturilor lexico-gramaticale ale unităților imediate, definirea contextului discursiv, a contextului comunicativ, a contextul cultural al limbii-sursă și contextul cultural al limbii receptoare. Iar cea de a treia fază prezentată de Eugene A. Nida, cea a determinării echivalenței, poate fi divizată în două proceduri: „descompunerea mesajului într-o structură semantică simplă, cu o explicitare a relațiilor” și „recompunerea mesajului în limba receptoare (...) pentru a oferi cea mai apropiată încărcătură comunicativă pentru receptorii vizați” (Nida, 1964: 241-245).

Pentru Vives, spunea Coseriu, există norme și condiții ale traducerii, însă nu există un ideal de traducere care să fie valabil în general, ci doar modalități de traducere, care pot fi aplicate pentru tipuri de texte distincte. Cea mai bună traducere, nu este cea mai bună ca o categorie abstractă, ci doar cea mai bună pentru un anumit tip de text. În loc de un ideal abstract se întâlnește la Vives adecvarea concretă la traducere, întrucât, aflându-se față în față cu un text sau chiar cu un segment de text, traducătorul trebuie să decidă care este forma de traducere cea mai apropiată pentru fiecare caz (Coseriu, 1977: 100).

Coseriu consideră necesară realizarea unei distincții între activitatea tehnică de traducere a limbilor ca sisteme de semne deja date, traducere care este numita transpunere, și

activitatea reală a traducătorilor, numită uneori și traducere ca artă, și pe care preferă să o numească traducere. Dacă transpunerea este tehnica stabilirii corespondențelor, a echivalențelor în desemnare, între semnificațiile limbilor diferite, traducerea, în schimb, este o activitate complexă, care în nici un fel nu constă numai în a transpune. În accepția funcțională coșeriană traducerea în raport cu transpunerea comportă în funcție de caz diferite tehnici: creație de echivalențe, adaptare etc (Coseriu, 1985: 234-235).

Primordial în concepția coseriană asupra teoriei traducerii este vorbirea, văzută în mod analog acesteia cu distincții clare și „norme diferențiate și motivate de sensul finalist”, ceea ce reprezintă și noutatea perspectivei (Coseriu, 1985: 239). Astfel, în abordările sale traductologice Coseriu distinge trei niveluri de conținut: desemnare, semnificație și sens, deoarece conținuturile limbii sunt distincte, iar conținutul tradus trebuie în mod necesar să rămână același. Semnificația, în accepția coseriană este un conținut dat în fiecare caz pentru o anumită limbă determinată. Desemnarea este referirea la elementele extralingvistice cum ar fi fapte, stări de fapte, iar sensul este un conținut care nu coincide cu semnificația și desemnarea reprezentând un conținut particular al unui text sau unități de text. Având în vedere acest ultim aspect, Coseriu consideră că traducerea constă în „a exprima același conținut textual (= al textului) în limbi diferite” (Coseriu, 1985: 220-221). Întrucât semnificațiile, cu puține excepții, nu se traduc deoarece nici nu aparțin conținutului unui text, textul cuprinzând doar desemnări și sensuri. Semnificațiile sunt instrumentele limbii pentru anumite desemnări, iar limbile sunt sisteme de semnificație. A traduce, afirma lingvistul român, înseamnă a găsi în limba-țintă semnificații pentru desemnările identificate, care pot reda întocmai acea desemnare (Coseriu, 1998: 8). Întrucât desemnările din textul-sursă și din textul-țintă trebuie să rămână neschimbate sarcina traducerii constă deci în desemnarea aceluiași lucru prin semnificații principale diferite. Desemnările trebuie cunoscute cu exactitate de către traducător în textul original pentru a fi păstrate și transpuse aceste desemnări asupra semnificațiilor celor mai potrivite ale limbii-țintă (Coseriu, 1998: 9).

Astfel, Coseriu consideră că nu limbile se traduc, ele reprezintă un adjuvant al traducerii, iar scopul lor nefiind acela de a realiza identitatea semnificațiilor în textele limbii-țintă. Limba și semnificațiile sale „nu sunt obiectul traducerii, ci mai degrabă instrumentul său, iar scopul acesteia este de a exprima aceeași desemnare și același sens cu ajutorul altor semnificații” (Coseriu, 2009: 314-315). Abordarea coseriană a traducerii este una integrativă, în care lingvistica textului și teoria traducerii ar trebui să fuzioneze spre rezultate comune. Parametrii extralingvistici și cei lingvistici trebuie înglobați în dimensiunea textuală, deoarece traducerea se referă la planul textelor, nu la planul limbii, după cum sublinia reputatul cercetător (Coseriu, 1985: 226).

Plecând de la distincția coseriană care aduce în centrul discuției traducerea ca aparținând vorbirii, considerăm că aceasta este un proces orientat spre text, deoarece se traduc doar textele, adică sensul și nu cuvintele sau propozițiile. Traducerea este un proces de transfer care necesită găsirea echivalentului optim în textul limbii-țintă, însă cu înțelegerea sintactică, semantică și stilistică de către traducător a textului original. Textele care au o funcție comunicativă precisă pot fi încadrate într-o anumită tipologie, însă pentru fiecare tip de traducere există diferite principii și metode de traducere. Discuția privind metoda aleasă pentru a reda cât mai precis forma și conținutul textului-sursă, precum și distincția între diferitele tipuri de traducere își au locul în istoria traducerii la Ieronim, care aducea în discuție metode de traducere specifice pentru fiecare text, și anume, traducerea literală pentru *Biblie* și traducerea sensului pentru celelalte tipuri de texte, deoarece „*absque Scripturis sanctis, ubi et verborum ordo misterium est*”. În multe privințe lucrurile nu s-au schimbat. Fiecare text este caracterizat de una sau mai multe trăsături și avem tipuri diferite de traducere care necesită

metode de transfer diferite, dar și criteriile diferite. Natura textului-sursă este cea care determină alegerea unei strategii traductive, iar traducerea literală aparține cu certitudine domeniului biblic. Deși transmiterea mesajului biblic a fost întotdeauna prioritară, textul revelat a impus traducătorului respectarea ordinii cuvintelor, a sintaxei, uneori o traducere cuvânt-cu-cuvânt, așadar o centrare a atenției atât pe formă, cât și pe conținut. Dacă o traducere îndeplinește principiul adecvării la nivelul textului, al corectitudinii la nivelul limbii și al coerenței la nivelul vorbirii, se poate discuta despre o anumită identitate între textul-sursă și textul-țintă, chiar dacă timpul și spațiul sunt doar unele elemente care se intersectează. Garanția traductibilității poate fi dată, în esență, atât de existența categoriilor universale ale sintaxei, semanticii, cât și de experiența „naturală”, reală. Piedicile traducătorului se situează însă de multe ori și la acest nivel, din cauza neînțelegerii complete a analizei textului limbii-sursă sau insuficiențelor expresive ale limbii respective. Traducătorul va lua o poziție pe scara stilului traducerii, la un capăt situându-se traducerea literală, iar la celălalt capăt situându-se traducerea liberă. Poziția sa pe această scară poate fi determinată de înțelegerea procesului de traducere, iar umplerea golului cultural, care de multe ori este nu numai spațial, ci și istoric, depinde de cunoașterea sa lingvistică (Whang, 1999, *apud* Porter, Hess, 1999: 48-49). Un loc aparte în știința traducerii îl constituie domeniul traducerilor biblice, ramură care s-a dezvoltat pe baza studiului textului limbii-sursă și pe observarea procedurilor de transfer în limba textului receptor. Cea mai simplă distincție din studiile despre traducere o constituie cea între procedeele de traducere literală și procedeele de traducere non-literală. Aceasta este o distincție oarecum diferită de cea bine cunoscută între traducerea literală (fidelă cuvântului) și traducerea liberă (fidelă sensului). Distincția se aplică, de obicei, atunci când traducătorul traduce orientat spre textul-sursă, fie spre textul-țintă, urmând ca textul tradus să fie „judecat” în funcție de alegerea metodologică făcută de către traducător. O problemă în această dihotomie este determinată de lipsa în câmpul traducerii literale a unei distincții care să diferențieze traducerea literală de traducerea cuvânt-cu-cuvânt, cele două expresii putând fi considerate sinonime în anumite contexte. Această nediferențiere este datorată traducătorului, care trece în traducere, în mod natural, granița de la o modalitate la alta prin deciziile luate. Wolfram Wilss consideră că a echivala conceptul de traducere cuvânt-cu-cuvânt cu cel al traducerii literale constituie „o alegere bolnavă din punctul de vedere al metodologiei”, deoarece există o diferență nerezolvabilă între cele două procedee: traducerea cuvânt-cu-cuvânt, care include și traducerea interliniară, care urmează structurile sintactice ale limbii-sursă, păstrând echivalențele textului între limba sursă și limba-țintă; iar pe de altă parte traducerea literală care urmează regulile sistemului sintactic din limba-țintă, păstrând de asemeni echivalențele semantice dintre limba-sursă și limba-țintă (Wilss, 1982: 88-89). J. C. Catford într-o abordare lingvistică a traducerii vede în același mod relația între traducerea literală și cea cuvânt-cu-cuvânt, considerând pe de o parte traducerea liberă ca fiind „unbounded”, echivalențele mișcându-se continuu pe scara traducerii, constituindu-se pe o scară mai mare decât cea a propoziției, iar pe de altă parte traducerea cuvânt-cu-cuvânt este legată de rangul cuvântului, dar poate include și anumite echivalențe la nivelul morfemelor. Traducerea literală este o mediană între acestea, poate începe de la o traducere cuvânt-cu-cuvânt, dar se poate schimba în funcție de gramatica limbii-țintă și se poate transforma într-o traducere propoziție-pentru-propoziție (Catford, 1978: 25).

James Barr într-un studiu dedicat literalismului în traducerea biblică, discută despre existența diferitelor feluri în care traducătorul poate fi literal sau liber în traducere, și acesta constituie argumentul principal pentru care autorul consideră traducerea a fi literală și liberă în același timp, însă, în moduri diferite și la diferite nivele. Distincția simplă între literal și liber este considerată a nu fi suficient de flexibilă, iar mulți traducători vechi ai Bibliei par să

nu fi avut o politică clară sau bine definită în ceea ce privește redarea textului, utilizând pentru fiecare context o soluție particulară, fie pentru o traducere liberă sau una literală. Prin urmare, tendința traducătorilor a fost în cea mai mare parte să nu fie consecvenți, abordând fie o traducere mai liberă, fie una mai literală (Barr, 1979: 280). Autorul distinge între traduceri literale, care oferă o redare semantică adecvată a originalului, și redări literale, care nu indică corect sensul din original, însă arată o relație apropiată cu forma originalului. Gradele de literalitate sunt observabile prin următoarele elemente diferențiatore: împărțirea textului în segmente; adăugarea sau sustragerea de elemente; gradul în care un termen particular din textul-țintă este utilizat pentru a reda în toate sau în aproape toate cazurile un termen particular din original; acuratețea și nivelul de informație semantică, în special în cazul metaforei și al idiomului; indicațiile etimologice codate ale relațiilor formale/semantice obținute din vocabularul limbii originale; nivelul limbii și nivelul textului (Barr, 1979: 289-294).

Astfel, pentru cel care dorește să călătorească în trecut, în cazul textelor vechi biblice, dar și în cazul textelor pe care le avem în vedere, o traducere formală, bazată pe formă și nu pe sens, fără a-l exclude însă, îi poate oferi posibilitatea cunoașterii unei limbi, a unei evoluții lingvistice, a contextului social, cultural, a unei civilizații și a autorului textului de tradus. Cu toate acestea, imposibilitatea, în unele cazuri, de a rezolva anumite situații de traducere poate conduce prin literalitate la texte cu adevărat obscure, însă purtătoare de informații prin păstrarea formei originalului. O altă modalitate de a avea cunoștință despre cultura și civilizația textului-sursă se poate realiza prin intermediul traducătorului, care, atunci când se regăsește într-o situație deosebită de traducere, poate opta fie pentru elemente paratextuale, fie pentru a păstra forma textului-sursă fără a avea în vedere sensul în mod precis, fie pentru a încerca o traducere liberă, care ar defavoriza forma lingvistică. S-ar putea spune că aparatul paratextual constituie o tehnică de compromis în traducerea biblică, deoarece limbile vernaculare, în perioadele de început ale dezvoltării lor, nu dispuneau de mijloace de exprimare adecvate exigențelor discursive ale sferei religioase. Textele din această perioadă, fiind în majoritatea lor traduceri, conțineau deosebit de multe elemente comune cu textele originale tocmai din acest motiv.

Nu există o unică modalitate de traducere a unui text, mai ales în cazul textului biblic, deoarece Biblia conține texte diferite din punct de vedere tipologic. Orice traducere completă reprezintă alegerea și actualizarea uneia din multele sale posibilități, cu inevitabila renunțare la altele. Această diversitate de posibilități se datorează nu numai diferenței la nivelul structurilor lingvistice și culturale, ci provine din însuși faptul că există o distanță temporală consistentă, iar un text vechi poate să retrăiască prin traducere în două moduri diferite: cu sensul pe care îl avea la origine și cu forma care există astăzi. Traducerea este în sine o recreare și trebuie să posede caracteristicile coerenței, omogenității stilului și ale unității interne. Alegerea unei soluții de traducere poate de multe ori să fie influențată de natura mesajului, mai ales în cazul textelor biblice, de scopul traducătorului, care va avea întotdeauna o funcție de reformulare, însă va alege să pună pe primul plan una dintre posibilitățile sale, dar și de tipul de receptori (Buzzetti, 1973: 150-151).

2.1. Fenomen lingvistic important pentru constituirea vocabularului unei limbi, însă de mare utilitate și finețe pentru traducători, calcul este definit ca fiind „un fenomen lexical complex prin care se desemnează un important mijloc de îmbogățire a vocabularului unei limbi, plasat la intersecția dintre mijloacele interne și externe de îmbogățire a acestuia” (DȘL: 91).

Utilizat odată cu apariția traducerilor, întâlnit mai ales în lucrările traducătorilor bilingvi, cu o importanță deosebită la nivel lingvistic și cultural, calcul lingvistic este, în sens

larg, un proces de traducere literală dintr-o limbă-sursă într-o limbă-țintă a unui sens, a unui cuvânt sau a unei construcții cu ajutorul limbii receptoare. Existența calcului lingvistic este strâns legată de cea a împrumutului, fenomene necesare etapei de evoluție în care se situa limba română, după cum am punctat mai sus. Dubla esență a calcului ca tehnică internă de dezvoltare a vocabularului, a frazeologiei unei limbi, pe de o parte, și elementul extern datorat sursei străine, pe de altă parte, implică și fenomenul împrumutului, care în anumite situații face parte alături de calchiere în traducerea unui cuvânt sau a unei unități frazeologice.

Contextul (1 Paralip., 4:9) din B1795: *Și au fost Igavis mai mărit decât frații săi, și muma-sa au chemat numele lui Igavis, zicând: „Câți am născut cu dureare?”* prezintă expresia calchiată *i-au chemat numele lui Igavis*, după formula grecească *ekavlesen toV o!vnoma au*tou*. Structura alcătuită din forma de aorist, indicativ, diateza activă *ekavlesen* (<*kalevw* „to call to”, „to name” (cf. Taylor)) împreună cu substantivul *toV o!vnoma* (<*o!vnoma, -ato* „name, class, family, person” (cf. Taylor)) are sensul în această secvență de „a pune un nume”. După cum argumenta Ioan-Florin Florescu, în concepția semită, „a pune un nume” deține o mai mare semnificație, evocând un destin simbolic în fața comunității (Florescu, 2011: 113). Începând cu traducerea din Ms. 45: *Și era mai slăvit Iavis decât frații lui și maica lui i-au chemat numele lui Iavis, dzicând: „Căci eu am născut cu durere.”* și cu textul corespunzător din B1688: *Și era Iavis mai slăvit decât frații lui, și maica lui au chemat numele lui Iavis, zicând: Câți am născut eu cu durere.*, sintagma calchiată în discuție poate fi identificată și în edițiile moderne ale Bibliei, așa cum putem constata în B1914: *Și a fost Iagavis mai mărit decât frații săi, și muma sa a chemat numele lui Igavis, zicând: am născut*

Pentru a se asigura de îndeplinirea unuia dintre obiectivele propuse în *Cătră cetitoriu*, și anume de a transpune într-un mod accesibil și transparent pentru cititori textul biblic, Samuil Micu va recurge și la tehnica împrumutului, după cum am putut constata din analiza exemplurilor anterioare, dar și la mijloace interne de îmbogățire a limbii. Sinonimia a reprezentat mai mult decât o simplă opțiune la nivelul traducerii din B1795. Filologul iluminist a decis utilizarea unui număr mult mai mare de sinonime decât se află în textul B1688, acestea fiind necesare pentru evitarea neclarităților, a repetiției și pentru o transpunere din punct de vedere stilistic superioară. Relația de sinonimie din B1795 este prezentă nu numai la nivelul lexemelor, ci aceasta se transferă asupra unor unități frazeologice mai mari. Compararea celor două texte evidențiază, de asemenea, intervenția la acest nivel a cărturarului ardelean, care va înlocui termenii considerați învechiți sau de o claritate redusă cu soluții noi. Trebuie remarcat, pentru sinonimie, faptul că în unele cazuri, atunci când termenul nou necesita unele explicații, întrucât nu era înțeles pe deplin, Samuil Micu a optat pentru redactarea unor note care conțin sinonime sau serii sinonimice din B1688 și din *Septuaginta* de la Franeker, oferind cititorului, în acest mod, variante secundare de traducere și înțelegere a textului biblic.

2.2. James Barr atrăgea atenția asupra interpolărilor și omisiunilor în traducere, care pot modifica cantitativ prin traducere originalul, iar odată săvârșită divergența, se ajunge la o „pierdere a literalismului” (Barr, 1979: 303). Adăugările considerabile pot fi judecate ca fiind compoziții libere, iar o traducere literală va exprima doar elementele lingvistice care sunt prezente în original. Versiunea se prezintă atunci ca un amestec al celor două: este pe de o parte traducere după original și, pe de altă parte, compoziție liberă și comentarii. Asemenea „abateri” intervin astfel în procesul de transfer al formei și parțial sau total în reconstrucția sensului contextului respectiv (Barr, 1979: 303). Trebuie făcută distincția între omisiunea nejustificată și omisiunea ca strategie de traducere, provenită din necesități lingvistice. Și opțiunea de a omite voit în textul biblic un element poate contribui însă la o alterare a sensului sau la crearea de zone obscure în traducere. Prin urmare, apar situații concrete după cum

urmează. O diferență de traducere consistentă o întâlnim în Dt., 34: 6 și în acest caz datorată unor opțiuni de traducere distincte la nivelul textelor-sursă grecești. Raportându-ne la aceste texte am constatat unele omisiuni și interpolări cauzate de soluțiile adoptate de traducătorii români pentru a reda în mod adecvat sensul biblic. Astfel, B1688 traduce segmentul de text: *Și l-au îngropat pre el în pământul Moav, aproape de casa lui Fogor* în mod fidel după textul-sursă grecesc: *KaiV e!qayan au*toVn e*n gh' MwaVb e*ggv" oi!kou Fogor* (SEPT. VEN.). Ms. 45 prezintă o opțiune de traducere identică cu cea din B1688. Însă, Ms. 4389, prin soluția *Și a fost îngropat în vale, în țara Moabului, în fața Bet-Peorului* deține o traducere mai apropiată de textul lui Samuil Micu: *Și l-au îngropat pre el în vale, în pământu lui Moav, aproape de casa lui Fogor*. Se poate observa opțiunea cărturarului ardelean de a împrumuta segmentul *în pământul lui Moav* din B1688, fapt ușor de notat prin comparația cu versetul corespunzător din SEPT. FRANEK.: *KaiV e!qayan au*toVn e*n Gai e*ggv" oi!kou Fogor*, în care acest segment nu apare. Deși interpolează față de SEPT. FRANEK. sintagma mai sus menționată, Samuil Micu omite însă termenul *e*n Gai*. Opțiunea *în vale* este utilizată doar de Samuil Micu și o identificăm și în Ms. 4389, însă substantivul nu este prezent în ediția lui Lambert Bos, reprezentând o interpolare față de acesta. Doar pentru comparație și pentru a sublinia diferența la nivelul textelor grecești vom prezenta acest verset și din ediția Rahlfs: *KaiV e!qayan au*toVn e*n Gai e*n gh' MwaVb e*ggv" oi!kou Fogor*, după care deținem, prin versiunea modernă NEC, o traducere adecvată acestei surse: *Și l-au înmormântat în Gai, în ținutul Moab, lângă casa lui Phogor*.

2.3. Tehnică de traducere facultativă, utilizată mai ales în traducerile biblice, glosarea a răspuns în decursul timpului necesităților de motivare și exprimare a traducătorilor. O traducere însoțită de note marginale sau de subsol provenea din dorința de a depăși literalitatea, făcând înțeleasă cititorilor modalitatea de expresie și gândire precum și tradiția textului sacru.

Maniera complexă de editare a textului biblic din 1795 și a aparatului critic a fost elaborată de Samuil Micu în colaborare cu revizorii numiți de episcop, noua ediție de la Blaj fiind înzestrată cu mai multe texte complementare cu un conținut bogat, între care se află și textele introductive ale *Bibliei* și introduceri la grupuri de cărți și la fiecare carte în parte. Rezumatele pe capitole redactate în primă fază de către Samuil Micu, au fost corectate și extinse, în primă fază cu un alt scris, atribuite lui Dimitrie Căian (Pavel, 2007: 108). În privința Vechiului Testament, ediția Franeker prezintă un aparat critic riguros și abundent, model perpetuat și în traducerea lui Samuil Micu fără să atingă însă dimensiunile celui din textul-sursă.

Unele cuvinte considerate necunoscute, ca și referentul lor, sunt explicate sau comentate pentru a preciza echivalentul din spațiul lingvistic românesc, evitând astfel o neînțelegere și lărgind spațiul de cunoaștere al receptorului. Într-un număr mult mai mare decât celelalte glose, notele explicative dețin un conținut informațional diversificat, după cum urmează: **unități de măsură:** *in (b)*, n. (b) *In era la jidovi o măsură* (Iș., 29:40); **pietre:** *stâlpi de parin (b)*, n. (b) *Parin, piatră din ostrovul Paros* (Est., 1:6); **plante:** *Pârگا ariei (e)*, n. (e): *Adecă: pârgă holdelor* (Iș., 22:29); *teascului (j)*, n. (j) *Adecă: a viilor* (Iș., 22:29); *ariot (a)*, n. (a) *Adecă: verdețuri* (4Reg., 4:39); **animale:** *turme (b)*, n. (b): *Turme, cirezi, ciurzi, adecă din toate dobitoacele*. (Iș., 13:12); *colunul (a)*, n. (a): *Asin sălbatec* (Iov, 39:5); *unicornul (b)*, n. (b): *Dobitoc cu un corn*; **alimente:** *havone (v)*, n. (v) *Adecă: plăcinte* (Ier., 44:19); **vestimentație:** *sulița rădicată și zaoa (b)*, n. (b) *Pieptariu de fier* (Iov., 41:16); **termeni religioși:** *ceale zeace cuvinte (a)*, n. (a) *Cuvintele legii, ceale zeace porunci* (Iș., 34:28), **explicitări ale unor nume proprii:** *acesta easte Sigor (a)*, n. (a) *Valacul acesta easte cetatea carea pre vreamea lui Moisi să chema Sigor* (Fc., 14:2); **elemente ale ritualului religioș:**

turnătorile (j), n. (j) *Vas cu care torni.* (Iş., 25:29); **explicitări cu tematică biblică:** n. (v) *On: soare, fiul sau nepotul soarelui, idol întru a căruia asemănare au fost vişelul lui Ierovoam, care l-au pus în Vetil* (Os., 10:5); **explicitări pentru clarificarea conţinutului:** *între lumină şi între întunearec* (b), n. (b) *Întră lumină şi întră întunearec, adecă lumina de întunearec. Aşea şi în stih 7.* (Fc., 1:4); **explicitări de natură lingvistică:** *zi una* (v), n. (v) *În limba jidovească nu să zice întâiu, întâie, în loc de a zice întâiu să zice unul, şi în loc de întâie să zice una, precum şi aici ar trebui să zicem: zioa întâie* (Fc., 1:5).

BIBLIOGRAFIE

A. Izvoare

B1688 = *Biblia adecă Dumnezeiasca Scriptură ale cei vechi şi ale cei noao leage toate care s-au tălmăcit dupre limba elinească spre înţelegerea limbii rumâneşti cu porunca preabunului creştin şi luminatului domn Ioan Şărbănt Cantacuzinó Basarabă Voievodă...*, tipărită întâia oară în 1688. *Biblia 1688*, text stabilit şi îngrijire editorială de Vasile Arvinte şi Ioan Caproşu (volum întocmit de Vasile Arvinte, Ioan Caproşu, Alexandru Gafton, Laura Manea), Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza”, Iaşi, 2001, vol. II (volum întocmit de Vasile Arvinte, Ioan Caproşu, Alexandru Gafton, Laura Manea, N. A. Ursu), Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza”, Iaşi, 2002.

B1795 = *Biblia, adecă Dumnezeiasca Scriptură a Legii Vechi şi a ceii Noao, care s-au tălmăcit de pre limba elinească pre înţălesul limbii româneşti (...)*, Blaj, 1795. *Biblia de la Blaj (1795)*, Ediţie jubiliară, cu binecuvântarea Î.P.S. Lucian Mureşan, mitropolitul Bisericii Unite, coordonatorul ediţiei Ioan Chindriş, Roma, 2000.

B1914 = *Biblia, adică Dumnezeiasca Scriptură a Legii Vechi şi a celei Nouă*, tipărită în zilele majestăţii sale Carol I [...]. Ediţia Sfântului Sinod, Bucureşti, 1914.

FRANKF. = *Th^m qeivaâ Grafh^m Palaiva^m, dhladhV kaiV Neva^m Diaqhvk^m a&pavnta – Divinae Scripturae nempe Veteris ac Novi Testamenti omnia, Graece, a viro doctissimo recognita et emendata, variisque lectionibus aucta et illustra, Frankofurti ad Moenum, apud Andreae Wecheli haeredes, 1597.*

MLD = *Biblia de la Bucureşti (1688)*, în seria *Monumenta linguae Dacoromanorum*, Pars V, *Deuteronomium* (autorii volumului: Alexandru Andriescu, Vasile Arvinte, Ioan Caproşu, Eugenia Dima, Elsa Lüder, Paul Miron, Petru Zugun), Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza”, Iaşi, 1997; Pars IX, *Paralipomenon I, Paralipomenon II* (coordonatorul volumului: Eugen Munteanu; autorii volumului: Ştefan Colceriu, Elena Dănilă, Mioara Dragomir, Ioan-Florin Florescu, Ana-Maria Gînsac, Gabriela Haja, Elsa Lüder, Maria Moruz, Eugen Munteanu, Sabina Rotenştein, Mădălina Ungureanu), Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza”, Iaşi, 2011.

SEPT. FRANEK. = *H PALAIA DIAQHVKH KATA TOUS EBDOMHKONTA. VETUS TESTAMENTUM EX VERSIONE SEPTUAGINTA INERPRETUM. Secundum exemplar Vaticanum Romae editum, accuratissime denuo recognitum, una cum scholiis ejusdem editionis, variis manuscriptorum codicum veterumque exemplarium lectionibus, nec non fragmentis versionum Aquilae, Symachi Theodothionis. Summa cura edidit Lambertus Bos, L. Gr. in Acad. Franeq. Professor. Franequerae. Excudit Francisus Halma, Illustr. Frisiae Ord. atque eorundem Academiae typogr. ordinar. MDCCIX.*

SEPT. NEC. = Cristian Bădiliţă, Francisca Băltăceanu et alii (coord.), *Septuaginta*, vol. I, *Geneza. Exodul. Leviticul. Numerii. Deuteronomul*, Editura Polirom, Bucureşti, 2004.

SEPT. VEN. = *Septuaginta (H Qeiva Grafhv Pallaiav^m kaiV Neav^m Diaqhvk^m A@pavnta – Divina Scriptura nempe Veteris ac Novi Testamenti Omnia)*, Veneţia, 1687.

B. Dicţionare şi gramatici

DȘL, 2001 = (coord.) Angela Bidu-Vrăncianu, Cristina Călărașu, Liliana, Ionescu-Ruxăndoiu, Mihaela Mancaș, Gabriela Pană Dindelegan, *Dicționar de științe ale limbii*, Editura Nemira, București, 2001.

Taylor = Bernard A. Taylor, *Analytical lexicon to the Septuagint*, Expanded Edition, with Word Definitions by J. Lust, E. Eynikel, and K. Hauspie, Hendrickson Publishers, Deutsche Bibelgesellschaft United Bible Societies, Stuttgart, Germany, 2003.

C. Literatură de specialitate

Barr, James, 1979, *The Typology of Literalism in ancient biblical translations*, Vandenhoeck & Ruprecht in Göttingen, 1979, în seria *Nachrichten der Akademie der Wissenschaften* in Göttingen aus dem Jahre 1979, Philologisch-Historische Klasse, Göttingen. Vandenhoeck & Ruprecht.

Buzzetti, Carlo, 1973, *La parola tradotta. Aspetti linguistici, ermeneutici e teologici della traduzione della sacra scrittura*, Morcelliana, Brescia.

Catford, J. C., 1978, *A Linguistic Theory of Translation, An Essay in Applied Linguistics*, First published 1965, Oxford University Press, Oxford.

Coseriu, Eugenio, 1998, *Relația dintre lingvistica contrastivă și traducere/ The Relation between Translation and Contrastive Linguistic*. În *Analele Științifice ale Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași* (Serie Nouă), Secțiunea Limbi și literaturi străine, Tomul I, 1998, Editura Universității „Al. I. Cuza” din Iași, pp. 5-20. Traducere de Casia Cujbă. Textul original: *Kontrastive Linguistik und und Übersetzung: ihr Verhältnis zueinander*. În „*Akten des Internationalen Kolloquiums*”, Trier/ Saarbrücken, 25-30.9. 1978, Wilhelm Fink Verlag München, 1981, pp. 183-199.

Coseriu, Eugenio, 1977, *Vives y la problema de la traducción*, în *Tradición y novedad en la ciencia del lenguaje. Estudios de historia de la lingüística*, Los estudios I, II, III, V, VIII y IX han sido traducidos den alemán por Marcos Martínez Hernández. (...) Todas las traducciones han sido revisadas por el autor especialmente para esta edición, Biblioteca Románica Hispánica, Editorial Gredos, Madrid.

Coseriu, Eugenio, 1985, *Lo erróneo y lo acertado en la teoría de la traducción* în *El hombre y su lenguaje*, Editorial Gredos, primera edición, diciembre de 1977, reimpresión, marzo de 1985, Los estudios I, II, VIII, X y XI han sido traducidos del alemán, y el estudio n. VI del francés, por Marcos Martínez Hernández. Las traducciones han sido revisadas por el autor especialmente para esta edición, Madrid.

Coșeriu, Eugeniu, 2009, *Omul și limbajul său. Studii de filozofie a limbajului, teorie a limbii și lingvistică generală*, antologie, argument și note de Dorel Fînar, traducere de Eugenia Bojoga, Dumitru Irimia, Eugen Munteanu *et alii*, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, Iași.

Florescu, Ioan-Florin, 2011, *Comentarii la cartea Paralipomena, I*, în *Monumenta Linguae Dacoromanorum, Biblia 1688*, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, Iași, pp. 243-288.

Nida, Eugene A., 1961, *Bible Translating, An Analysis of Principles and Procedures, with Special Reference to Aboriginal Languages*, First Edition 1961, United Bible Societies, London.

Nida, Eugene A., 1964, *Toward a Science of Translating, With special Reference to Principles and procedures involved in Bible Translating*, Leiden, E. J. Brik.

Pavel, Eugen, 2007, *Între filologie și bibliofilie*, Biblioteca Apostrof, Cluj.

Porter, E. Stanley, Hess, S. Richard (coord.), 1999, *Translating the Bible. Problems and Prospects*, Sheffield Academic Press, England.

Rizescu, I., 1958, *Contribuții la studiul calcului lingvistic*, în „*Materiale și cercetări lingvistice*”, VI, Editura Academiei Republicii Populare Române, București, pp. 5-53.

Wilss, Wolfram, 1982, *The Science of Translation. Problems and Methods*, Aus dem Deutschen übersetzt von Wolfram Wilss, Stuttgart, 1977, Gunter Narr Verlag, Tübingen